

Наталя Юхимівна Брюховецька,

д-р екон. наук, професор,

ORCID 0000-0002-6652-4523

e-mail: n.bryukhovetskaya@gmail.com;

Іван Петрович Булеєв,

д-р екон. наук, професор,

ORCID 0000-0002-7912-3649

e-mail: buleev.ivan@gmail.com

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ПОТЕНЦІЙНИЙ І ФАКТИЧНИЙ ВАЛОВИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ В УМОВАХ ДОМІНУВАННЯ СФЕРИ ПОСЛУГ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ТЕОРІЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ

Постановка проблеми. У країнах – лідерах капіталізму та наближених до них як головні показники оцінювання використання ресурсів (матеріальних, людських, соціальних, організаційних тощо) та комерційної активності використовують ВВП (валовий внутрішній продукт), ВНП (валовий національний продукт), а також ряд інших показників, тісно пов'язаних з ними. Як провідні маркери індустріального капіталізму вони сформувались у 40-50-ті рр. ХХ-го сторіччя і зберігають свої базові положення до сьогодення. По відношенню до ВВП (ВНП) відбувається оцінювання розвитку економіки, інвестиційної та інноваційної політики, виробництва і споживання товарів на душу населення тощо.

Залежно від цього світові інститути (Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реструктуризації та розвитку тощо) формують свої відносини з країнами, встановлюють умови співробітництва, кредитування і т.ін. Але товарне наповнення ВВП (ВНП) у ХХІ ст. суттєво змінилось відносно їх складу та ролі у ХХ ст., коли країни ядра капіталізму перейшли від епохи капіталізму індустріального до фінансово-олігархічного, постіндустріального. Одночасно країни напівядра капіталізму все ще знаходяться на етапі індустріального капіталізму та під значним впливом постіндустріальних держав.

Країни «третього світу» знаходяться на шляху до індустріального капіталізму або на етапах його стано-

влення. Україна, як і деякі постсоціалістичні країни, стала на шлях занепаду індустріального виробництва, повернення до сировинної економіки. Таке положення потребує уточнення категорій ВВП та пов'язаних з ним понять і категорій, і тому тема дослідження є актуальною як відносно економік розвинених країн, так і країн, що розвиваються, переходять етапи зростання чи занепаду і відродження.

Застосування методології визначення потенційного ВВП в межах інституційної та нової поведінкової економіки стає доцільним при вирішенні питань забезпечення процесу виробництва якісними людськими ресурсами. Це особливо актуально в умовах фізичних обмежень людських ресурсів, обумовлених війною, міграцією, технологічними зрушеннями у навичках і формах професійного мислення працівників, спричинених цифровізацією та штучним інтелектом.

Огляд досліджень та публікацій. У країнах Європи пошуки узагальнюючого показника потенційного і реального багатства відбувались із часів античності (Платон, Ксенофонт, Аристотель), зародження капіталізму і економіки як науки у ХVІІ–ХVІІІ ст. (У. Петті¹, Ф. Кене²), їх становлення (А. Сміт^{3,4}, К. Маркс⁵, А. Маршалл [1]), індустріалізації (Й. Шумпетер^{6,7}, С. Кузнець⁸, Дж. Кейнс [2], Р. Стоун⁹ і продовжуються до нашого часу в теоріях неокласицизму, неолібералізму, інституціоналізму, нової

¹ Petty W. A Treatise of Taxes and Contributions. Megali Verlag, 2023. 132 p.

² Економічна таблиця Ф. Кене та її значення для економічної науки. URL: <https://studfile.net/preview/9338706/page:43/> (дата звернення: 15.03.2026).

³ Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. / Пер. з англ. О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. Київ: «Наш формат», 2018. 735 с.

⁴ Smith A. The Theory of Moral Sentiments. URL: https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_MoralSentiments_p.pdf (дата звернення: 20.03.2026).

⁵ Маркс К. Капітал. Упорядкував Ф. Енгельс. Х.: «Пролетар», 1933. URL: https://www.marxists.org/ukrainian/marx-engels/kapital/Kapital_Tom_1_Knyha_1.pdf (дата звернення: 20.03.2026).

⁶ Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотку та економічного циклу. К.: ВД К.-М. Академія. 2018. 244 с.

⁷ Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія. Пер. з англ. Київ: «Основи» 1995. 528 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shumpeter_Yozef_A/Kapitalizm_sotsializm_i_demokratiia.pdf (дата звернення: 20.03.2026).

⁸ Kuznets S. National Income, 1929-1932. Bulletin №49. NY, 1934. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c2258/c2258.pdf> (дата звернення: 17.03.2026).

⁹ Stone R. Input-output and National Accounts. Organisation for European Economic Cooperation, 1961. 202 p.

поведінкової економіки, наглядового капіталізму (Ш. Зубофф [3]), інших школах економічної теорії (В.Н. Черковець¹).

У роботі «Економічна теорія Ірландії» (1676) У. Петті² робить спробу оцінювання національного доходу та багатства Англії для розрахунку податкового потенціалу.

У кінці XIX ст. – початку XX ст. А. Маршалл [1] використовує поняття, близькі до національного доходу (НД). Але це ще не було його визначенням, типізацією системи.

«Батьком» показника ВВП вважається С. Кузнець³, який у 40-ві роки XX ст. розробляє категорію «національного доходу», що стала основою ВВП та ВВП. Акцент зроблено на доходах, які отримуються громадянами країни за певний період. Таким чином, надано основу для оцінювання ВВП за доходами.

Подальший розвиток проблема отримала у роботах Дж. Кейнса [2], Р. Стоуна (Stone R.)⁴, які від ВВП перейшли до ВВП. Досліджуючи ВВП для оборони, вони зробили перехід від ВВП за доходами до ВВП за обсягами виробництва. Але все це стосувалось фізичної економіки.

У 1944 р. на Бреттон-Вудській конференції показник ВВП було прийнято у якості основного показника для оцінювання стану економіки макрорівня, використання його міжнародними і національними інститутами у формуванні політики економічної, соціальної, культурно-освітньої тощо.

Кінець XX – початок XXI ст. характеризуються тим, що у складі ВВП домінуючими стали послуги, потіснивши фізичну економіку, її реальний сектор. Наукові школи стали більш глибоко розглядати інституціональні аспекти економіки та їх вплив на рівень ВВП. Ці проблеми досліджують Д. Стиглиць [4], Д. Аджемоглу і Дж. Робінсон [5; 6], Р. Талер⁵, Е. Райнерт⁶, Ш. Зубофф [3]) та ін.

До 90-х років XX ст. в Україні використовувався показник валового суспільного продукту (ВСП), а потім відбувся перехід до ВВП, ВВП. У наш час актуальність проблеми пов'язана із визначенням і оцінюванням ВВП в умовах цифровізації, використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), штучного інтелекту (ШІ). Вони досліджуються в економічних інститутах НАН України (Інститут економіки і

прогнозування, Інститут економіки промисловості⁷ [7–10], Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку)⁸, в провідних університетах МОН⁹ 10, в інших профільних організаціях^{11,12}. Пошуки спрямовані на уточнення категорій ВВП, ВВП, їх оцінювання в умовах випереджаючого зростання сфери послуг (освіти, охорони здоров'я, науки, управління, штучного інтелекту, дефіциту людських ресурсів, формування мережевих структур тощо). Трансформаційні процеси потребують подальших досліджень, у цих напрямках використання світового і національних теоретичних здобутків та їх реалізації у практичній діяльності.

Мета дослідження – уточнення підходів до визначення та оцінювання ВВП, удосконалення їх структури та складу в умовах випереджаючого зростання сфери послуг, інтелектуалізації суспільства та виробництва, інклюзивних та екстрактивних інститутів, мережевих структур, розробка практичних пропозицій їх ресурсного забезпечення.

Викладення основного матеріалу. На етапах розвитку суспільства в умовах формування національних ринків, поширення фінансово-грошових відносин тощо виникла потреба оцінювання суспільних дій суб'єктів господарювання XXI ст. та їх порівняння з іншими інститутами. Перші дослідження та пошуки таких показників виконувались на замовлення урядів країн та/або урядових організацій. У. Петті виконував дослідження за замовленням уряду Англії. С. Кузнець – конгресу США, Дж. Кейнс та Р. Стоун – за замовленням уряду Великобританії тощо.

У 50-ті роки XX ст. склались класичні визначення ВВП, ВВП, ВСП (валовий суспільний продукт у соціалістичних країнах). Найбільш поширені дефініції в історичному аспекті наведено у табл. 1–3.

У плановій соціалістичній економіці як узагальнюючий показник використовувався валовий суспільний продукт (ВСП) як орієнтація на суспільне виробництво і споживання, на суспільні інтереси. ВСП не враховував вартості створених благ у сфері нематеріального виробництва. Мова йшла про суто реальний сектор економіки, про матеріальне виробництво, де створювались товари для задоволення потреб населення і виробництва (табл. 2).

¹ Всемирная история экономической мысли. В 6-ти томах (Т. 6 в 2-х книгах). Гл. редкол. В.Н. Черковец (гл. ред.) и др. М.: «Мысль», 1987-1997.

² Petty W. A Treatise of Taxes and Contributions. Megali Verlag, 2023. 132 p.

³ Kuznets S. National Income, 1929-1932. Bulletin №49. NY, 1934. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c2258/c2258.pdf> (дата звернення: 20.03.2026).

⁴ Stone R. Input-output and National Accounts. Organisation for European Economic Cooperation, 1961. 202 p.

⁵ Талер Р. Поведінкова економіка. Чому люди діють ірраціонально і як отримати з цього вигоду. К.: «Наш формат». 2023. 490 с.

⁶ Райнерт Е.С. Як багаті країни збагатили і чому бідні країни залишаються бідними. К. Темпора, 2015. 440 с.

⁷ Булєєв І.П. Управління трансакційними витратами у перехідній економіці: монографія. Донецьк: ІЕП НАН України, 2002. 154 с.

⁸ Теоретичні аспекти виходу України з «пастки відсталості»: монографія. За ред. М.О. Кизима, Н.В. Белікової. Харків. ФОП. Лібуркіна Л.М. 2023. 402 с.

⁹ Економічна енциклопедія у 3-х томах. Відпов. ред. С.В. Мочерний, 2000, Т. 1. 863 с. Т. 2, 2001. 84 с.

¹⁰ Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Смовженко Т.С. Фінансовий словник. 4-те вид. К.: Знання, Львів: Ін-т НБУ, 2002. 566 с.

¹¹ DeepSeek. Форми та методи ВВП, співвідношення реального сектора та сфери послуг. Діалог з великою мовною моделлю. 2025. 1 листоп. URL: <http://chat.deepseek.com>

¹² Куш О. Аналітика Куша. Блог. Телеграм. 2024-2025 рр.

Таблиця 1. Дефініції валового національного продукту (ВНП)

№ п/п	Визначення показника ВНП	Джерело
1.	ВНП – показник буржуазної статистики, що виражає сукупну вартість товарів та послуг у ринкових цінах. Включає вартість спожитих населенням товарів та послуг, державних закупівель, капітальні вкладення і сальдо платіжного балансу. Для співставлення із національним доходом соціалістичних країн із ВНП виключаються амортизація і невиробничі послуги, що скорочує його розміри на 30%.	<i>Радянський енциклопедичний словник</i> / Гол. ред. А. М. Прохоров. 1987. С. 191.
2.	ВНП – сукупність усіх вироблених у країні товарів та наданих послуг за рік незалежно від місцезнаходження національних підприємств. Із 1987 р. використовується в Україні та у постсоціалістичних країнах. Від показника валового суспільного продукту (ВСП) відрізняється виключенням подвійних врахувань у вартості товарів та послуг. Обчислюється двома методами – як потоку товарів і послуг та як потоку доходів. Розглядається як показник товарів і послуг, виготовлених резидентами країни.	<i>Економічна енциклопедія</i> / відповід. редактор С. В. Мочерний. Т. 1. С. 134-135.
3.	ВНП – макроекономічний показник економічної статистики. Відбиває сумарну вартість товарів та послуг (у цінах реалізації), що надходять у розпорядження даної країни за певний проміжок часу (як правило, за рік). Відрізняється від ВВП на сальдо (різницю між грошовими надходженнями і витратами) зовнішньоекономічних операцій, включаючи сальдо експорту та імпорту товарів і послуг, оплату праці іноземних працівників, переведення прибутків чи виведення капіталу за кордон. Може бути як більшим, так і меншим за ВВП.	Загородній А.Г. та ін. <i>Фінансовий словник</i> . 4-те вид. Київ: Знання; КОО; Львів: Львів. банк. ін-ту НБУ, 2002. С. 59-60.

Таблиця 2. Дефініції валового суспільного продукту (ВСП)

№ п/п	Визначення показника ВСП	Джерело
1.	Валовий суспільний продукт (ВСП) – сукупність <i>матеріальних благ</i> , вироблених усіма галузями економіки держави за певний період (рік і більше). У грошовому вираженні ВСП складається з двох частин: перенесеної вартості засобів виробництва (фонд відшкодування матеріальних витрат) і новоствореної вартості (національний дохід). ВСП визначається як сума валової продукції усіх підприємств сфери матеріального виробництва без урахування внутрішньозаводського обігу, але з урахуванням обігу готових товарів і виробів між підприємствами. Методика визначення ВСП передбачає багаторазовий повторний підрахунок витрат на всіх стадіях виробництва, що значно перевищує реальний обсяг створюваного продукту.	Загородній А. Г. та ін. <i>Фінансовий словник</i> . 4-те вид. К.: «Знання»; КОО; Львів: Львів. банк. ін-ту НБУ, 2002. С. 60.
2.	ВСП - вартість створених у суспільстві матеріальних благ, які, за винятком проміжного продукту, використовують на задоволення матеріальних потреб населення. Визначається як сума валової продукції таких галузей виробництва: промисловість, сільське господарство, будівництво, лісове господарство, вантажний транспорт, частина зв'язку з обслуговування матеріального виробництва, торгівля й громадське харчування, заготівля сільськогосподарської продукції тощо. <i>Недолік</i> – у ВСП допускався повторний рахунок, що збільшував його загальний грошовий обсяг до 50% за рахунок напівфабрикатів, комплектуючих, інших (неодноразово врахованих) комплектуючих, енергії тощо. <i>За вартістю</i> складається з вартості перенесених засобів виробництва (фонду заміщення) і новоствореної вартості (національного доходу).	Мочерний С. В. Валовий суспільний продукт. <i>Економічна енциклопедія</i> . Т. 1. С. 135-136.
3.	ВСП – вартість матеріальних благ, створених суспільством за певний період (рік). Один із найбільш важливих статистичних показників суспільного виробництва. Розглядався разом із <i>сукупним суспільним продуктом</i> (ССП). Це валовий продукт, вся продукція, створена суспільством за певний період (рік). Має <i>натурально-речову форму</i> (вироблені засоби виробництва і предмети споживання) та <i>грошову форму</i> (вартість матеріальних витрат у суспільному виробництві, які необхідно відшкодувати, наново створену вартість – <i>національний дохід</i> . Направляється на потреби суспільства та розширення виробництва.	<i>Радянський енциклопедичний словник</i> / Гол. ред. А. М. Прохоров, 1987. С. 191.

Таблиця 3. Дефініції валового внутрішнього продукту (ВВП).

№ п/п	Визначення показника ВВП	Джерело
1.	ВВП – показник буржуазної статистики. Виражає сукупну вартість в ринкових цінах кінцевих товарів та послуг, виготовлених на території країни. На відміну від валового національного продукту у склад ВВП не входить сальдо платіжного балансу.	Радянський енциклопедичний словник / Гол. ред. А. М. Прохоров; 1987. С. 191.
2.	ВВП – макроекономічний показник економічної статистики, який відбиває сукупну вартість кінцевих продуктів і послуг, вироблених у певній країні за певний період (як правило, за рік) у поточних ринкових цінах без урахування сальдо платіжного балансу. До ВВП не включають: вартість проміжних продуктів виробництва, які надходять від інших підприємств і використовуються у виробництві кінцевої продукції – сировини, електроенергії, напівфабрикатів, комплектувальних деталей тощо. Абсолютні дані та динаміку індексів ВВП застосовують для: аналізу тенденцій розвитку національних господарств; міждержавних співставлень; оцінювання виробничих структур економік, загальноекономічних потенціалів економік; оцінювання залежності від зовнішньоекономічних зв'язків тощо.	Загородній А.Г. та ін. <i>Фінансовий словник</i> . 4-те вид. К.: «Знання»; КОО; Львів: Львів. банк. ін-ту НБУ, 2002. С. 59.
3.	ВВП – один з найважливіших показників розвитку економіки. Характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць – резидентів у сфері матеріального і нематеріального виробництва. Вимірюється вартістю товарів та послуг, виготовлених цими одиницями для кінцевого використання. ВВП – це сума валової доданої вартості (ВДВ) галузей плюс чисті податки на прибутки (ПДВ) та імпорт (ЧПІ), не зараховані до неї. Розраховується у поточних та зіставних цінах, у ринкових цінах, у національних та світовій валюті. ВВП є головним індикатором економічного розвитку і найбільш повним показником сумарного обсягу виробництва товарів та послуг за певний період. У країнах заходу цей показник виростає із ВНП, в наш час удосконалюється синхронно із ВНП. Розрахунок ВВП в Україні здійснюється з середини 90-х років із переходом від статистики Балансу народного господарства (БНГ) до прийнятої у всьому світі системи національних рахунків (СНР).	Мочерний С. В. Валовий внутрішній продукт. <i>Економічна енциклопедія</i> / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ: Видавничий центр «Академія». Т. 1, 2000. С. 132-133. (Відкориговано авторами статті)

Наведені у таблицях 1-3 характеристики та шляхи формування ВВП, ВНП мали мету більш повного забезпечення статистики необхідними та надійними даними, а економічну теорію будувати на обґрунтованих методах і підходах. У наш час визначення ВВП та підходи до його розрахунків можна умовно поділити на класичні (табл. 1, п. 1-2, п. 3.1-3.2) і сучасні (п. 3.3). І перші, і другі побудовано на вже досягнутих результатах і не враховують потенційні можливості (ПВВП).

Автори показника ВВП (С. Кузнець, Д. Кейнс, Р. Стоун та ін.) визначали, що він не є ідеальним і працювали над його удосконаленням.

Обґрунтованим є бачення, що форми та методи розрахунків ВВП як узагальнюючого показника змінюються та залежать від:

– розуміння того, що ВВП не є лише статичним, а формує також складні панелі, платформи, системи, що характеризують не лише макроекономіку, а й її складові структури, підприємства, інші суб'єкти діяльності, господарювання;

– переходу від домінування кількісних показників виробництва до якісних, поширення ринкових відносин на нові сфери господарювання, а також на відносини, де не практикуються ринкові відносини (внутрішньосімейні відносини, довірчі відносини тощо);

– зростання ролі економічного стану «зеленої економіки», поведінкової економіки та ін.

Це дає підстави на поділ теорії ВВП на **класичні підходи і сучасні**, які поглиблюють та поширюють класичні підходи.

Класичний ВВП вимірює вартість виробничих та матеріальних цінностей, фізичної економіки, які були домінуючими на етапі індустріального капіталізму.

Економічна теорія та практика розглядають та використовують три основні методи розрахунку ВВП¹.

1. *Виробничий, в основі якого знаходиться додана вартість (ДВ):*

$$\text{ВВП} = \text{ДВ} + \text{ЧП}, \quad (1)$$

де ЧП – чисті податки на прибутки (податки на прибутки за мінусом субсидій);

2. *За витратами.*

$$\text{ВВП} = C + I + G + NX, \quad (2)$$

де *C (consumtion)* – особисті споживчі витрати домогосподарств (їжа, одяг, послуги тощо);

I (Investment) – інвестиції;

G (government speeding) – державні закупівлі товарів та послуг: витрати на утримання армії, апарату управління, виплату заробітної плати працівникам державного сектора тощо. Державні трансфертні платежі не ураховуються, оскільки вони є формою перерозподілу;

¹ СНР-2008 (CNR-2008). Sistem of National Rachunts)

NX (net exports) – чистий експорт (експорт мінус імпорт).

3. Розподільчий (за доходами):

$$ВВП = W + Q + R + P + A + T, \quad (3)$$

де W (wages) – заробітна плата працівників; Q (Income from property) – доходи від власності (для некоорпоративного сектору бізнесу); R (Rent) – рентні доходи; P (Profit) – прибуток корпорації, дивіденди плюс нерозподілений прибуток і податок на прибуток; A (Amortisation) – амортизаційні відрахування; T (Taxes minus subsidies) – чистий податок на виробництво та імпорт.

Сучасні методи підвищення об'єктивності та надійності розрахунків ВВП базуються на покращенні класичних методів, використанні нових підходів у відповідності до трансформації економіки, де сфера послуг, віртуальні складові її стають домінуючими.

Як свідчать публікації ^{1, 2, 3, 4, 5, 6}, класичні методи удосконалюються шляхом:

– доповнення системою панелі індексаторів та індексів: індексу людського розвитку (ІЛР), який за методикою ООН розраховується з використанням ВВП на душу населення; *рівня освіти, тривалості життя, покращення життя (Better Life Index)*, за методикою Організації економічного співробітництва і розвитку – ОЕСР (UNIC), що включає 11 параметрів – здоров'я, громадську активність, баланс роботи і відпочинку тощо; *індекс стійкого розвитку* (ІСР – ООН) – 17 показників цілей та 169 задач не лише економічних, а й соціальних – усунення бідності, збереження екосистем та ін.;

– корекції, з урахуванням *стану ресурсів і екології, використовуючи показники: чистий національний продукт (ЧНП) із «зеленими» правками* (із ВВП мінуються амортизаційні відрахування, вичерпання природних ресурсів, втрати від забруднення); *індекс дійсного прогресу (ІДП / GPI), особисте споживання, вартість домашньої (сімейної) праці, волонтерства, втрати від правопорушень, забруднення, втрат вільного часу*;

– створення принципово нових узагальнюючих показників (вимірювачів): Потенційний ВВП, концепція «Економіка щастя» (Happiness Economics) ⁷; вимірне виробництво, засноване на використанні натуральних, трудових та грошових показників; суб'єктивне благополуччя громадян (через опитування);

– використання: індексу процвітання (Legatum Prosperity Index) 12 параметрів (економічна якість, підприємництво, управління, освіта, здоров'я, соціальний капітал, особиста свобода та ін.), наскрізних, всепронизуючих методів вирівнювання: цифровізація даних, маса даних, оцінювання екосистемних та мережевих даних (у тому числі отриманих від держави,

підприємств безоплатно); оцінювання вартості повітря (очищення лісами та деревами), опилення бджолами, іншими комахами та ін. [4].

Сучасні підходи до удосконалення класичного визначення ВВП пов'язані та витікають із інституційних теорій та шкіл, поведінкової економіки, автори яких стали лауреатами премії з економіки пам'яті Нобеля (2017 р. – Талер Р.; 2024 р. – Аджемоглу Д., Робінсон Д.; 2025 р. – Мокир Д., Агион Ф., Ховитт П.).

У публікації «Нова поведінкова економіка» ⁸ Талер Р. розглядає вплив на ВВП характеру та особливостей людини, що не є синонімом «людини раціональної», хоча у більшості сучасних публікацій ці поняття ототожнюються, а тому моделі, побудовані за цим принципом (а їх більшість) значно знижують їх надійність та достовірність.

Р. Талер обґрунтовує напрями удосконалення підходів до визначення й оцінювання ВВП, виходячи із поведінки підприємців, компаній. Він вважає серйозним недоліком положення, коли «людина економічна» (Homo economicus) ототожнюється із «людиною розумною, раціональною», коли Homo sapiens розглядається як суб'єкт, що поводить себе розумно, оптимально, не допускає ірраціональних вчинків. Практика свідчить, що таких людей в принципі не існує. Звичайна людина не завжди раціональна, вона часто допускає помилки, приймає рішення не найкращі, а перші із можливих, що її задовольняють. Людина раціональна, економічна прагне цього не допускати. Але у моделях економічних процесів під назвою Homo sapiens приймається людина раціональна (Homo economicus). Тому економічні моделі дуже часто відірвані від реальності і не дають об'єктивної картини, напрямів розвитку.

Інституційна та нова поведінкова економіка вбачає напрями удосконалення ВВП, що враховують:

1. Благополуччя та щастя (Well-being and happiness): сформувати й використовувати Індекс людського розвитку або Індекс Валового Національного щастя (ВНЩ), які включають: суб'єктивне благополуччя, психічне здоров'я, баланс роботи й дозвілля, соціальні зв'язки.

2. Ліквідацію «проклять» зростання ВВП (negative externalities): економічні погіршення та втрати; розробку «зеленого» ВВП; зниження соціальних витрат.

3. Врахування «Доходів справедливості»: використання коефіцієнта Джині, децильних та біцильних коефіцієнтів, медійного доходу.

4. Неринкову діяльність і цінності часу на корисних суспільству та підприємствам напрямах (волонтерство, виховання дітей, догляд людей похилого віку, домашня та сімейна праця), іншу неринкову

¹ Булеєв І.П. Управління транзакційними витратами у перехідній економіці: Монографія. Донецьк: ІЕП НАН України, 2002. 154 с.

² Економічна енциклопедія у 3-х томах. Відпов. Ред. С.В. Мочерний, Т.І. 2000. 863 с. Т. 2, 2001. 84 с.

³ Інвестиційна активність підприємств з виробництва продукції з високою доданою вартістю в умовах обмежених ринків: парадигма та механізми забезпечення: монографія / Н.Ю. Брюховецька, І.П. Булеєв та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 388 с. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/mono_2019_buleev_compressed.pdf (дата звернення: 18.03.2026).

⁴ Kuznets S. National Income, 1929-1932. Bulletin №49. NY, 1934. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c2258/c2258.pdf> (дата звернення: 20.03.2026).

⁵ Райнерт Е.С. Як багаті країни збагатили і чому бідні країни залишаються бідними. К. Темпора, 2015. 440 с.

⁶ Stone R. Input-output and National Accounts. Organisation for European Economic Cooperation, 1961. 202 p.

⁷ Висвітлення доповіді про щастя (Word happiness report). URL: <https://www.worldhappiness.report/>

⁸ Талер Р. Поведінкова економіка. Чому люди діють ірраціонально і як отримати з цього вигоду. К.: «Наш формат». 2023. 490 с.

діяльність (публічні лекції та бесіди, добровільні народні дружини, наведення чистоти та порядку у придомових дільницях, місцях громадських заходів тощо).

5. Якості та «прокляття» надмірностей (найкращі природні умови, багаті чорноземом сільськогосподарські площі та багаті корисними копалинами надра, м'який клімат, доброзичливі сусіди та ін.).

Сучасні принципи розрахування ВВП, як і класичний підхід все ще не враховують викладені положення. Мета їх розрахунків залишається не прозорою, тому є необхідність і доцільність розширення діючих методів визначення ВВП, який достатньо повно характеризує як виробничо-комерційну діяльність підприємств, використання ресурсів, так і розподіл доходів та благополуччя працівників і всього населення.

Певний позитивний внесок в удосконалення методів розрахування ВВП зроблено в роботах Аджемоглу Д. та Робінсона Д. [5; 6], які досліджують вплив інклюзивних та екстрактивних інститутів на ВВП. Мокір Д., Агіон Ф., Хові П. також довели, що вплив інститутів на розвиток економіки (ВВП, інвестиції тощо) може бути як позитивним, так і від'ємним^{1, 2}, про що свідчить зовнішнє оцінювання підприємств, працівників, всього населення.

Вище означені автори вважають, що якість економіки й достовірність оцінювання ВВП залежать від якості інститутів, методів їх використання. Доведено, що навіть найкращі інститути країн ядра капіталізму недоцільно у незмінному вигляді механічно переносити до країн, що розвиваються. Так, для країн «третього» світу необхідні високі темпи зростання економіки, промисловості, ІКТ³. Для країн «ядра» капіталізму характерні низькі темпи зростання економіки, сталій розвиток, а іноді навіть «від'ємне» зростання для промисловості, високі темпи зростання сфери послуг. Так, на сьогоднішні темпи зростання економіки Японії та Німеччини є «від'ємними», а промисловості – близькі до рецесії. Суттєво змінилась співвідношення реального сектору економіки у світі. У країнах-лідерах із середини ХХ ст. домінуючим став сектор послуг, який на сьогодні досягає 80% обсягу ВВП⁴. Загалом у 2024 р. у світовому ВВП послуги склали 66,2%, а реальний сектор – 33,8% (за даними Світового Банку). В Україні у 2024 р. сфера послуг складала близько 49%, фізична економіка близько 51%⁵ (табл. 4).

Таблиця 4. Питома вага сфери послуг та реального сектору економіки (промисловість і сільське господарство) у ВВП світу та деяких країн у 2024 р.

Країни та світ	Реальний сектор	Сфера послуг
Світ у цілому	33,8	66,2
США	20,9	79,1
Великобританія	27,5	72,5
Японія	30,2	69,8
Франція	30,3	69,7
РФ	43,3	56,7
КНР	43,7	56,3
Бразилія	40,8	59,2
Україна	51,0	49,0

Джерело: складено на основі: Рейтинг 20 найбільших країн за ВВП у 2024 році. URL: <http://pmguinfo.dp.ua/mir/8055-rejting-20-najbilshikh-krajin-za-vvp-u-2024-rotsi> (дата звернення: 17.03.2026).

У країнах третього світу та більшості країн напівядра реального сектору економіки все ще залишається провідним, хоча сфера послуг зростає більш високими темпами.

Як правило, розвиток сфери послуг супроводжується прискореним зростанням інститутів кількісно, але не завжди – якісно. Позитивно на розвиток економіки та ВВП впливають інклюзивні інститути. Хоча більшість інститутів у світі і країнах складають екстрактивні інститути, які формують і захищають інтереси правлячих груп^{6, 7, 8} [2; 4; 5; 12].

Джіель Мокір⁹, використавши ідею Й. Шумпетера^{10 11} відносно творчих (креативних) руйнацій та створення ними позитивних індустріальних мутацій (це і є сутністю капіталізму), доводить, що науково-технічний прогрес (НТП), інститути можуть виступати не лише силами розвитку, а й руйнівними силами. Для цього він використав поняття «трьох секторів (шабель) розвитку» («сходина якості»): «виробництво напівфабрикатів» (проміжних товарів) – «виробництво кінцевих (завершених) товарів» – «науково-дослідницькі та конструкторські роботи», як царини дії НТП, інститутів. Джіель Мокір вводить поняття «вбивчого тріо НТП та підприємництва». Це загарбники (зовнішні та внутрішні); лихварі, колектори, фавіці-банкрути тощо); митарі, спекулянти, авантюристи; люди схильні за своєю природою до авантюри, непередбачених (необдуманих) ризиків та ін.

¹ Aghion Ph. Working Papers & Related Search. URL: https://www.nber.org/people/philippe_aghion?page=1&perPage=50 (дата звернення: 20.03.2026).

² Мокір Joel. Working Papers & Related Search. URL: https://www.nber.org/people/joel_mokyr?page=1&perPage=50 (дата звернення: 17.03.2026).

³ Райнерт Е.С. Як багаті країни збагатили і чому бідні країни залишаються бідними. К.: Темпора, 2015. 440 с.

⁴ У ХХ ст. в СРСР взагалі до ВВП не включалась невиробнича сфера послуг. Вона відносилась до витрат із бюджету (освіта, наука, охорона здоров'я, фінансування армії, силових структур та ін.).

⁵ Рейтинг 20 найбільших країн за ВВП у 2024 році. URL: <http://pmguinfo.dp.ua/mir/8055-rejting-20-najbilshikh-krajin-za-vvp-u-2024-rotsi> (дата звернення: 20.03.2026).

⁶ Kuznets S. National Income, 1929-1932. Bulletin №49. NY, 1934. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c2258/c2258.pdf> (дата звернення: 20.03.2026).

⁷ Талер Р. Поведінкова економіка. Чому люди діють ірраціонально і як отримати з цього вигоду. К.: «Наш формат». 2023. 490 с.

⁸ Мокір Joel. Working Papers & Related Search. URL: https://www.nber.org/people/joel_mokyr?page=1&perPage=50 (дата звернення: 20.03.2026).

⁹ Там само.

¹⁰ Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотку та економічного циклу. К.: ВД К.-М. Академія. 2018. 244 с.

¹¹ Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія. Пер. з англ. Київ: «Основи» 1995. 528 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shumpeter_Yozef_A/Kapitalizm_sotsializm_i_demokratiia.pdf (дата звернення: 20.03.2026).

У результаті дій «вбивчого тріо» та інститутів частіше екстрактивного, а іноді і інклюзивного типу може скластись ситуація, названа Д. Мокіром «Від'ємна інституційна віддача», яка у результаті присвоєння елітою рентних доходів, не зменшуючи загального рівня ВВП, використовується вузьким колом громадян, наближених до урядових чиновників і стає важливим джерелом корупції, злочинності тощо.

Тому уряд, правлячі та опозиційні групи, громадські організації повинні формувати умови та інститути, які працюють на НТП, інвестиційно-інноваційний розвиток, стимулювання саме творчого (креативного) руйнування, яке йде поруч із інноваційним розвитком галузей, підприємств, кластерів, мереж, що активізують суспільство, людський капітал. Зберігаючи виробництво на рівні самозабезпечення країною населення товарами та послугами повсякденного вжитку (економіка простих речей, широкого споживання, традиційна економіка), необхідно розвивати стратегічні виробництва, підприємства за технологіями V-VI технологічних укладів, цифровізації, штучного інтелекту, відповідних їм організаційних структур. На цих принципах доцільно формувати людський капітал, трудовий виробничий потенціал (ТВП), орієнтуючись як на реальні ВВП, ВНП, так і на потенційний ВВП (ПВВП) макро- і мікрорівнів.

Виходячи із викладеного вище щодо досвіду країн ядра капіталізму слід вважати недоцільним руйнацію промисловості, виробництва середнього рівня технологій товарів широкого попиту. Як провідний шлях для побудови сучасного виробництва доцільно використовувати досягнення IV індустріальної революції, VI ТУ, НБК технології, цифровізації, ШІ. Цьому має сприяти відмова від принципів рентної, сировинної, корупційної економіки, запобігання пасток відсталості, що мають місце у ряді країн і негативно впливають на економічний розвиток, суспільні відносини як на макрорівні, так і на рівні підприємств.

Огляд наукових публікацій свідчить, що значна кількість національних та іноземних дослідників вважають ВВП показником галузі статистики (табл. 1). Із цим можна погодитись, якщо доповнити, що це теоретичне узагальнення, наукова категорія, яка характеризує складні виробничо-комерційні та соціально-психологічні процеси, що реально чи віддалено

відбуваються на різних рівнях (мікро-, середнього, регіонального, національного, наднаціонального) у виробничих, суспільно-політичних та інших відносинах.

У цілому вага та значення ВВП за класичним визначенням знижується. Це обумовлено зростанням питомої ваги сфери послуг у ВВП, яка все ще не має надійних методів визначення та оцінювання. Тому вводяться додатково інші показники, що доповнюють ВВП, поглиблюють та поширюють його вплив на соціальні процеси. Важливим стає використання показника «Потенційний валовий внутрішній продукт» (ПВВП), який у останні десятиріччя використовується в економіках розвинених країн, а в останні роки і України. Цей напрям як вихідний, базовий показник загальних оцінок і прогнозів починає більш широко використовуватись фінансовими та аналітичними інститутами (Світовим банком; Міжнародним валютним фондом; структурами ООН тощо).

В Україні все ще рідко у публікаціях експертів оприлюднюються матеріали щодо ПВВП. У тезах вступів на наукових конференціях та форумах частіше мова йде про проекти, очікувані прогнози ВВП та ВНП. Деякі матеріали за проблемою ПВВП оприлюднено фахівцями Інституту економічних досліджень і політичних консультацій (ІЕР, Київ); Київської школи економіки (КСЕ); Міністерства економіки України. Експерти - О. Бетлій (ІЕР), В. Власюк (ДП «Укрпромзовнішекспертиза») та ін. Можна знайти згадки про ПВВП у звітах НБУ, Мінфіну України. Але у більшості дослідників та інститутів ПВВП отожднюють з прогнозним та проектним ВВП при формуванні довгострокових (1-10 років) планів та прогнозів, що на погляд авторів даної статті не є коректним. Прогнозуємі, проектуємі ВВП – це погляд у майбутнє, а вихідною статистикою, основою їх є реальний, фактично досягнутий ВВП у базовому періоді. І тому вихідна база може суттєво відхилитись від наявного потенціалу. Відповідно прогнозуємі ВВП не включають у собі наявні потенційні можливості, розраховуються за заниженими досягнутими даними, частіше усього ще не використаними у базовий період ресурсами (виробничими, людськими, інтелектуальними тощо). Вважаємо за доцільне широко використовувати на макрорівнях, підприємствах економічне поняття ПВВП. Найбільш поширені визначення ПВВП і пов'язаних із ним понять наведено у табл. 5.

Таблиця 5. Визначення ПВВП та деяких пов'язаних із ним економічних понять

Дефініції	Недоліки у визначенні
1	2
1. Потенційний ВВП (ПВВП) – це максимальний рівень виробництва, якого економіка може досягнути за допомогою робочої сили, капіталу та технологій, що існують в економіці, без інфляційного тиску.	Не вказано: рівень економіки; грошове чи натуральне оцінювання, вид цін (ринкові чи виробника). Краще поставити не «максимальний», а «оптимальний» рівень
2. Фактичний ВВП (ФВВП) – це ВВП при неповній зайнятості реалізації можливостей економіки.	Відсутні конкретні показники та їх кількісні та якісні характеристики
3. ПВВП – це ВВП при повній зайнятості. Використання потенційних можливостей економіки.	Що таке повна зайнятість і можливості потенційні економіки?
4. ПВВП > ФВВП – недовантаження економіки і це погано; ПВВП < ФВВП – перегрів економіки і це небезпечно. І у цих випадках формується «розрив випуску» товарів в економіці.	Вказати треба, що коли ПВВП = ФВВП – це оптимальний варіант
5. ПВВП – максимальний обсяг реального випуску, який економіка здатна виробляти за певний період (як правило – за рік).	Не конкретно. Крім того максимальний обсяг не є обсягом оптимальним
6. ПВВП – це ВВП при повній зайнятості. Він відображає можливості економіки.	Не коректно, що таке «повна зайнятість» (фізичних чи трудових ресурсів)

1	2
7. ПВВП – це величина ВВП, але розрахована при умовах повної зайнятості населення.	Не коректно, що таке «повна зайнятість» (фізичних чи трудових ресурсів)
8. ПВВП – це ВВП, якого здатна досягти економіка стабільно, стійко, довгостроково без зростання інфляції.	Відсутня конкретика показників, факторів
9. ПВВП є фундаментальною концепцією економіки, яка грає регулюючу роль у розумінні проходження й економічного потенціалу країни. Це максимальний рівень виробництва, який може бути досягнутим в країні при використанні всіх ресурсів та їх повній реалізації (труд, капітал, технології). Це оцінка рівня реального ВВП, який може виробляти економіка у довгостроковий період без інфляційного тиску. Ресурси використовуються за їх дійсними цінами та нормами.	Не враховуються соціальні, політичні та морально-психологічні фактори, інститути. Не розмежено потенціал і проект, плани
10. ПВВП – це максимально можливий рівень реального ВВП (ФВВП), який економіка здатна виробити в умовах повної зайнятості при повному використанні всіх ресурсів (труда, капіталу, технологій), без розкручування інфляції. Це «стеля» продуктивності економіки у даний момент часу. Тобто це не те, що виробляється за раз, а те, що можна було б виробити, якби все працювало на повну потужність, але без «перегріву». Це не фактичний, а теоретичний, гіпотетичний, віртуальний показник.	Відсутність конкретних (кількісних та якісних) показників, соціальних і політичних факторів, суб'єктивність
11. ПВВП – це не фактичний, а теоретичний показник, який віддзеркалює максимальний обсяг продукції, який може виробити економіка в умовах повного використання ресурсів без розкручення інфляції.	Не врахована роль інститутів та соціальних факторів

Джерело: складено та систематизовано авторами за (Брюховецька Н. Ю., Булеєв І. П. Інвестиційна діяльність підприємств: сутність, показники оцінювання та ризики попадання у «пастки відсталості». *Вісник економічної науки України*. 2024. № 2 (47). С. 3-11. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.2\(47\).3-11](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.2(47).3-11); Булеєв І. П. Управління трансакційними витратами у перехідній економіці: Монографія. Донецьк: ІЕП НАН України, 2002. 154 с.; Всемирная история экономической мысли. В шести томах (Т. 6 в 2-х книгах). Гл. редкол. В. Н. Черковец (гл. ред.) и др. М.: «Мысль», 1987-1997; Інвестиційна активність підприємств з виробництва продукції з високою доданою вартістю в умовах обмежених ринків: парадигма та механізми забезпечення: монографія / Н. Ю. Брюховецька, І. П. Булеєв та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 388 с. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/mono_2019_buleev_compressed.pdf (дата звернення: 20.03.2026); Райнерт Е. С. Як багаті країни збагатили і чому бідні країни залишаються бідними. К.: Темпора, 2015. 440 с.; Талер Р. Поведінкова економіка. Чому люди діють ірраціонально і як отримати з цього вигоду. К.: «Наш формат». 2023. 490 с.; Mokyrl Joel. Working Papers & Related Search. URL: https://www.nber.org/people/joel_mokyr?page=1&perPage=50 (дата звернення: 20.03.2026); Куш О. Аналітика Куша. Блог. Телеграм. 2024-2025 pp.).

Аналіз наведених у табл. 5 матеріалів свідчить про доцільність подальшого удосконалення дефініцій потенційного ВВП, сфер його використання, факторів впливу, інтервалів кількісних та якісних значень. Деякі дослідження фактично ототожнюють ПВВП із планами та прогнозами. Більшість визначень акцентують увагу на фізичних складових, хоча у сучасних ВВП домінують послуги, віртуальні складові. Є необхідність та можливість конкретизувати фактори та показники, що використовуються у розрахунках ПВВП, виходячи із нормативів світового рівня, досвіду країн ядра капіталізму.

Так, у визначеннях (табл. 5) йде мова про недовільність розкручення інфляції, але не вказано, якою допустимою вона може бути. Виходячи із світової практики у розрахунках, доцільно приймати інфляцію не вище 4%. НБУ рекомендує $5\% \pm 1\%$.

При розрахунках ПВВП використовуються показник безробіття (NAIRU) на рівні 6,5-8,5%, оскільки такий рівень безробіття не впливає на зростання інфляції. З цим можна погодитись.

Завантаження устаткування (потужності) для розрахунку ПВВП встановлюється за результатами великої кількості опитувань України¹ і прийнято (рекомендовано) у діапазоні 80-82% проектних показників. У цьому діапазоні знаходиться оптимальний

максимум використання потужностей без «перегріву» і без «охолодження» економіки.

Для розрахунків ПВВП використовуються складні економічні моделі, динамічно й системно пов'язані із часом, простором, рівнем економічного розвитку, фактичним ВВП (ФВВП).

Різниця між ПВВП та ФВВП визначає «розрив випуску» (РВ):

$$РВ = ПВВП - ФВВП, \quad (4)$$

Цей показник (РВ) доцільно розраховувати як на макро-, мезо-, так і на мікрорівнях економіки, як у системі, так і по конкретному підприємству.

За помісячними розрахунками в Україні співвідношення складо:

- 2010-2021 pp. – $\pm 5\%$;
- 2022 p. – мінус 6% і більше;
- 2023-2025 pp. – 2-3%.

В окремі місяці після воєнних руйнувань розрив досягав 18%.

РВ може бути як від'ємним (ПВВП < ФВВП), так і позитивним (ФВВП > ПВВП). Оптимальним є варіант, коли ПВВП = ФВВП.

Поширеним є визначення ПВВП як максимальний рівень ФВВП, що може бути досягнутим при певних вищезгаданих умовах (табл. 3, п. 1, 3, 5, 10). Таке ствердження є некоректним, тому що відбувається ототожнення фактичних показників із теоретичними,

¹ Рейтинг 20 найбільших країн за ВВП у 2024 році. URL: <http://pmguinfo.dp.ua/mir/8055-rejting-20-najbilshikh-krajn-za-vvp-u-2024-rotsi> (дата звернення: 17.03.2026).

гіпотетичними, в реальних і абстрактних умовах. Це порівняння реальності із абстракцією, розрахунками, що можуть відбутися, а можуть і не відбутись.

Методики та чинники обрахування потенційного ВВП. Хоча ПВВП це теоретико-гіпотетичний, абстрактно-розрахунковий показник, він динамічний у часі і у просторі, на різних рівнях економіки. Поширена думка, що його динаміку доцільно аналізувати за двома методиками:

- трудовою, яка враховує трудовий капітал, максимальне використання потужностей, підтримання безробіття на нормальному рівні;
- фондовою, що передбачає опору на виробничих функціях – рівні використання виробничих потужностей у оптимально-максимальному інтервалі.

До названих методик доцільно додати – інституціональні, що передбачають ефективні інститути (переважно інклюзивні), гнучкі ринки, морально-психологічні фактори, а також організаційні та управлінські структури, тобто в аналізі і розрахунках РВ доцільно використовувати фактори: виробничі, трудові, інституціональні тощо.

1. Виробничі фактори:

1.1. Капітал – стан і накопичення (плани капіталізації), будівництво нових підприємств, реконструкція, реструктуризація, нові ланцюги виробництва, логістики, комерції, інфраструктура і т.ін.

1.2. Труд – динаміка чисельності людських, трудових ресурсів, виробничий досвід, освоєння нових знань і професій, зростання якості робочої сили тощо.

2. Науково-технічний прогрес:

2.1. Інвестування та інновації.

2.2. Нові технології (четверта виробнича революція, V-VI ТУ).

2.3. Наука, виробниче навчання, наставництво.

2.4. Нано-біо-інформаційно-комунікаційні технології (NBIC –технології), цифровізація, штучний інтелект.

2.5. Ефективні організаційні структури та управління.

3. Інституціональні фактори:

3.1. Якісні інклюзивні інститути.

3.2. Верховенство закону, мінімальна корупція.

3.3. Матричні, кластерні, мережеві структури організації й управління.

3.4. Активна позиція колективу і працівників.

Деякі дослідники вважають, що ПВВП доцільно розглядати виключно на макrorівні економіки. Це положення дискусійне. Методологія формування може плідно використовуватись на всіх рівнях економіки, що у цілому посилює систему.

Застосування методології визначення потенційного ВВП стає доцільним при вирішенні питань забезпечення процесу виробництва якісними людськими ресурсами, людським капіталом належного обсягу. Це особливо актуально в умовах фізичних обмежень людських ресурсів, обумовлених війною, міграцією, технологічними зрушеннями у навичках і формах професійного мислення працівників, спричинених цифровізацією та штучним інтелектом.

Виходячи із проведених досліджень пропонується визначити, що *потенціальний валовий внутрішній продукт (ПВВП)* – це теоретико-гіпотетичний, узагальнюючий оціночно-розрахунковий соціально-економічний показник, що характеризує оптимально-максимальний випуск товарів (фізичних, інтелектуальних, віртуальних тощо) в умовах дотримання нормативно-правових, соціально-економічних стан-

дартів та належного морально-психологічного клімату, відносин, гарантій права недоторканості власності, справедливого розподілу та споживання життєвих благ, що складає фазу оцінювання рівня використання ресурсів у поточний час. Основу (базовий рівень) розробки їх приймається оптимальне використання можливостей сьогодення, у ближньому та віддаленому майбутньому. Завдяки використанню ПВВП і ФВВП виникає можливість у будь-який час відстежувати розрив випуску – РВ, розробляти плани дорожні карти його мінімізації, складати плани розвитку, реструктуризації, нової організації виробництва та праці, підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців.

Викладені матеріали та приклади можуть використовуватись на всіх рівнях економіки, підприємств, інститутів, трансформації економіки у соціоeкономіку, що у кінцевому результаті сприяє розвитку суспільства, його людських ресурсів та капіталу.

Висновки. Ринкова економіка у капіталістичній суспільно-економічній формації досягла свого найвищого кількісного і якісного розвитку. На індустріальній базі виробництво характеризується скороченням часових інтервалів прогнозування, домінуванням матеріалізму та прагненням отримати максимальну вигоду у короткостроковій перспективі, а краще «зараз». У сукупності це призводить до розбалансованості системи інтересів економічних суб'єктів та результатів діяльності на конкурентній основі.

При домінуванні сфери послуг та активного використання штучного інтелекту недоцільною стає руйнація промисловості, виробництва середнього рівня технологій товарів повсякденного попиту. Економічна вигода та соціальний результат у суспільстві буде досягнуто в результаті відмови від принципів рента, сировинної економіки, запобігання пасток відсталості. В таких умовах соціальний і людський капітал суспільства буде безперервно зміцнюватись.

У критичних умовах функціонування та прогнозування діяльності суб'єктів господарювання, підприємств відбувається незалежно від стану кількісного та якісного використання наявних ресурсів, а ВВП не достатньо характеризує використання ресурсів (фізичних, людських, інтелектуальних тощо). Загострюються протиріччя інтересів індивідів, персоналу підприємств, екстрактивних і інклюзивних інститутів суспільства.

Пошуку напрямів усунення цих недоліків будуть сприяти різноманітні методи та напрями удосконалення показників діяльності. Доцільним є використання концепції трьох сил розвитку, тріалектики та діалектики, урахування загального та особливого у поняттях Homo sapiens та Homo economicus («людини розумної» та «людини економічної»), великої кількості складових та індексів характеристик ВВП, ФВВП, ВНД і т.ін.

Особливе місце має належати ПВВП як важливому розрахунково-теоретичному показнику оптимально високого та раціонального використання ресурсів у поточний момент і у перспективі. З його допомогою досягається «пом'якшення» орієнтації та «все і зараз», посилення уваги перспективам розвитку і раціонального використання ресурсів на всіх рівнях (працівник, колектив, суспільство). Оптимізуються трансформації емпіричної економіки до соціоeкономіки, конкуруючих підприємств і організацій до мережевих структур, кластерів, співробітництва, переходу від застарілих технологій до сучасних НБІК-техно-

логій, цифровізації, використання штучного інтелекту тощо. Відповідно до цього узагальнюючий гіпотетично-розрахунковий показник ПВВП потребує подальшого поглибленого вивчення й удосконалення.

Напрями подальших досліджень за проблемою.

Поглиблення досліджень зв'язків узагальнюючих показників постіндустріальної економіки від особистості, малих груп, компаній до мережових структур, класте-

рів, країн. Визначення напрямів трансформації емпіричної економіки до соціоекономіки, а людини від сучасної, не завжди раціональної і достатньо кваліфікованої, до оптимально-соціорациональної, високоінтелектуальної та духовно багатой. Розробка напрямів досліджень, коли криз особисте вбачається загальне, а із загального витікає особисте, колективне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Marshall A. Principles of economics. *The Quarterly Journal of Economics*. 1891. Vol. 5, Iss. 3, P. 319-338. <https://doi.org/10.2307/1879612>
2. Keynes J. The general theory of employment, interest and money & the economic consequences of the peace. Wordsworth Editions. 2017. 576 p. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-70344-2>
3. Zuboff S. The age of surveillance capitalism. In W. Longhofer, & D. Winchester (Eds.). *Social theory re-wired*. 3rd ed., Routledge, 2023. P. 203-213. <https://doi.org/10.4324/9781003320609-27>
4. Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J.-P. Mismeasuring our lives: why GDP doesn't add up? The New Press, 2010. <https://doi.org/10.2307/jj.26193269>
5. Acemoglu D., Robinson J. Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty. New York: Crown Publishers, 2012. 579 p. <https://doi.org/10.1355/ae29-2j>
6. Acemoglu D., Robinson J. The narrow corridor: states, societies, and the fate of liberty, 2020. 592 p. <https://doi.org/10.1017/S1537592720001863>
7. Jackson T. Prosperity without growth: economics for a finite planet. London: Routledge, 2009. 288 p. <https://doi.org/10.4324/9781849774338>
8. Buleev I., Bryukhovetskaya N., Bryl I., Bryukhovetsky Y. Chapter 5. Creating effective mechanisms for stimulating entrepreneurial activity in the context of transforming digital enterprises. *Recent trends in business and entrepreneurial ventures*. NOVA, 2023. 302 p. <https://doi.org/10.52305/KZZV1105>
9. Залознава Ю.С., Булеєв І.П., Брюховецька Н.Ю. Трансформації капіталістичного розвитку та ренти в епоху цифровізації. *Економіка промисловості*. 2023. № 2 (102). С. 5-23. <http://doi.org/10.15407/econindustry2023.02.005>
10. Bryukhovetska N. Ye., Buleev I. P., Chorna O. A., Bryl I. V., Korytko T. Yu. Formation of human capital in enterprises amidst digitalization and artificial intelligence advancement. *Science and Innovation*. 2025. Vol. 21, No. 2. P. 16-27. <https://doi.org/10.15407/scine21.02.015>
11. Coyle D. GDP. A brief but affectionate history. Revised and expanded edition. 2016. <https://doi.org/10.1515/9781400873630>
12. Брюховецька Н.Ю., Булеєв І.П. Інвестиційна діяльність підприємств: сутність, показники оцінювання та ризики попадання у «пастки відсталості». *Вісник економічної науки України*. 2024. № 2 (47). С. 3-11. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.2\(47\).3-11](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.2(47).3-11)

Надійшла до редакції 30.03.2026 р.

Прийнята до друку 04.05.2026 р.

Опублікована 29.05.2026 р.

REFERENCES

1. Marshall, A. (1891). Principles of economics. *The quarterly journal of economics*, 5(3), 319-338. <https://doi.org/10.2307/1879612>
2. Keynes, J. (2017). The general theory of employment, interest and money & the economic consequences of the peace. Wordsworth Editions, 576 p. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-70344-2>
3. Zuboff, S. (2023). The age of surveillance capitalism. In W. Longhofer, & D. Winchester (Eds.). *Social theory re-wired* (3rd ed., pp. 203-213). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003320609-27>
4. Stiglitz, J.E., Sen, A., & Fitoussi, J.-P. (2010). Mismeasuring our lives: why GDP doesn't add up? The New Press. <https://doi.org/10.2307/jj.26193269>
5. Acemoglu, D., & Robinson, J. (2012). Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty. New York: Crown Publishers. <https://doi.org/10.1355/ae29-2j>
6. Acemoglu, D., & Robinson, J. (2020). The narrow corridor: states, societies, and the fate of liberty. <https://doi.org/10.1017/S1537592720001863>
7. Jackson, T. (2009). Prosperity without growth: economics for a finite planet. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781849774338>
8. Buleev, I., Bryukhovetskaya, N., Bryl, I. & Bryukhovetsky, Y. (2023). Chapter 5. Creating Effective Mechanisms for Stimulating Entrepreneurial Activity in the Context of Transforming Digital Enterprises. *Recent Trends in Business and Entrepreneurial Ventures*. NOVA. <https://doi.org/10.52305/KZZV1105>
9. Zaloznova, Yu.S., Buleev, I.P. & Bryukhovetska, N.Yu. (2023). Transformations of capitalist development and rents in the era of digitalization. *Economy of Industry*, 2(102), 5-23. <https://doi.org/10.15407/econindustry2023.02.005> [in Ukrainian].
10. Bryukhovetska, N. Ye., Buleev, I. P., Chorna, O. A., Bryl, I. V. & Korytko, T. Yu. (2025). Formation of human capital in enterprises amidst digitalization and artificial intelligence advancement. *Science and Innovation*. 21(2), 16-27. <https://doi.org/10.15407/scine21.02.015>
11. Coyle D. (2016). GDP. A brief but affectionate history. Revised and expanded edition. <https://doi.org/10.1515/9781400873630>

12. Bryukhovetska, N.Yu., & Buleev, I.P. (2024). Investment activity of enterprises: essence, evaluation indicators and risks of falling into the «traps of backwardness». *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, 2(47), 3-11. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.2\(47\).3-11](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.2(47).3-11) [in Ukrainian].

Received: 30.03.2026

Accepted: 04.05.2026

Published: 29.05.2026

Брюховецька Н. Ю., Булеєв І. П. Потенційний і фактичний валовий внутрішній продукт в умовах домінування сфери послуг та штучного інтелекту: теорія та можливості забезпечення підприємств людськими ресурсами

Багаторівнева структура сучасної економіки з домінуванням сфери послуг та використанням штучного інтелекту потребує достовірних показників відображення діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення процесу виробництва людськими ресурсами в умовах їх критичної нестачі.

Мета дослідження – уточнення підходів до визначення та оцінювання ВВП, удосконалення їх структури та складу в умовах випереджаючого зростання сфери послуг, інтелектуалізації суспільства та виробництва, інклюзивних та екстрактивних інститутів, мережових структур, розробка практичних пропозицій їх ресурсного забезпечення. В методології використано концепцію трьох сил розвитку, триалектику та діалектику, урахування загального та особливого.

Показано трансформації та виявлено позитивні аспекти показників валового внутрішнього продукту (ВВП), валового національного продукту (ВНП), їх зв'язки із відповідними показниками підприємств регіо-нального і місцевого рівнів, вертикально-інтегрованих і мережових структур. Доведено, що в умовах домінування сфери послуг та поширення штучного інтелекту використання потенційного ВВП дає можливість більш об'єктивно і своєчасно оцінювати процеси управління підприємств, формування і утримання на підприємствах людських ресурсів належної якості у непередбачуваних умовах, орієнтацію на більш повне використання інших наявних ресурсів (матеріальних, соціальних, культурних тощо) у поточному виробництві та у перспективі до 5-10 років, що створює базу для стратегічного планування, прогнозування і співставлення на основі рейтингів. Виявлено напрями удосконалення потенційного ВВП у сукупності інших кількісних і якісних показників підприємств, використання ресурсів виробництва і управління, підвищення кваліфікації, активізації творчої ініціативи для утримання працівників на підприємстві. Обґрунтовано пропозиції щодо підвищення достовірності, об'єктивності показників при застосуванні інклюзивних та екстрактивних інститутів в мережових структурах і підприємствах.

Ключові слова: фактичний і потенційний ВВП, домінування сфери послуг, штучний інтелект, людські ресурси підприємств, інклюзивні та екстрактивні інститути, підприємства, мережові структури.

Bryukhovetska N., Buleev I. Potential and actual gross domestic product in the conditions of dominance of the service sector and artificial intelligence: theory and possibilities of providing enterprises with human resources

The multi-level structure of the modern economy with the dominance of the service sector and the use of artificial intelligence requires reliable indicators of the activity of business entities, providing the production process with human resources in conditions of their critical shortage.

The purpose of the study is to clarify approaches to determining and assessing GDP, improving their structure and composition in conditions of the outpacing growth of the service sector, intellectualization of society and production, inclusive and extractive institutions, network structures, developing practical proposals for their resource provision. The methodology uses the concept of three forces of development, trialectics and dialectics, taking into account the general and the particular.

The transformations and positive aspects of the indicators of gross domestic product (GDP), gross national product (GNP), their connections with the corresponding indicators of enterprises of the regional and local levels, vertically integrated and network structures are shown. It is proved that in the conditions of dominance of the service sector and the spread of artificial intelligence, the use of potential GDP makes it possible to more objectively and timely assess the processes of enterprise management, the formation and maintenance of human resources of appropriate quality at enterprises in unpredictable conditions, orientation towards a more complete use of other available resources (material, social, cultural, etc.) in current production and in the future up to 5-10 years, which creates a basis for strategic planning, forecasting and comparison based on ratings. The directions of improving potential GDP in the aggregate of other quantitative and qualitative indicators of enterprises, the use of production and management resources, advanced training, and the activation of creative initiative to retain employees at the enterprise are identified. Proposals are substantiated to increase the reliability and objectivity of indicators when using inclusive and extractive institutions in network structures and enterprises.

Keywords: actual and potential GDP, dominance of the service sector, artificial intelligence, human resources of enterprises, inclusive and extractive institutions, enterprises, network structures.

Формат цитування:

Брюховецька Н. Ю., Булеєв І. П. Потенційний і фактичний валовий внутрішній продукт в умовах домінування сфери послуг та штучного інтелекту: теорія та можливості забезпечення підприємств людськими ресурсами. *Вісник економічної науки України*. 2026. № 1 (50). С. 147-157. [https://doi.org/10.37405/3041-1629.2026.1\(50\).147-157](https://doi.org/10.37405/3041-1629.2026.1(50).147-157)

Bryukhovetska, N., & Buleev, I. (2026). Potential and actual gross domestic product in the conditions of dominance of the service sector and artificial intelligence: theory and possibilities of providing enterprises with human resources. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1(50), 147-157. [https://doi.org/10.37405/3041-1629.2026.1\(50\).147-157](https://doi.org/10.37405/3041-1629.2026.1(50).147-157)